

İHTİZÂL
(الإختزال)

İbareden, kendileri bulunmadan da anlamın tamam olduğu kelime veya cümleleri eksiltmek suretiyle gerçekleşen icâz türü (bk. İCÂZ).

İHVÂN
(الإخوان)

Çeşitli bedevî kabilelerin Abdülaziz b. Suûd liderliğinde yürüttüğü 1912-1930 yılları arasında etkili olan Vehhâbî kaynaklı dinî ve siyasî hareket (bk. ABDÜLAZİZ b. SUÛD; SUÛDİLER; VEHHÂBİLİK).

İHVAN
(الإخوان)

Aynı şeyhe bağlı olan müridleri, aynı tarikatın veya tarikat kolunun mensuplarını ifade eden bir terim.

Sözlükte "erkek kardeş, arkadaş, yoldaş, dost, meslektaş, ortak" anlamlarına gelen ah kelimesinin çoğulu olup Türkçe'de daha çok tekil anlamında yaygınlık kazanmıştır. İslâm dini inananların birbirinin kardeşi olduğunu ilân etmiştir (Âl-i İmrân 3/103; et-Tevbe 9/11; el-Hucurât 49/10; el-Haşr 59/10). Kur'an'da İslâm'a karşı oluşturulan grupların da birbirinin kardeşi olduğu belirtilmiş (el-Haşr 59/11), Hz. Peygamber müslümanları din kardeşliğine bağlı kalmaya çağırmıştır (Buhârî, "Nikâh", 45, "Mezâlim", 3; Müslim, "Bir", 23, 32). Hadislerde geçen "din kardeşi, din ve dünya kardeşi" (Buhârî, "Nikâh", 11; Tirmizî, "Menâkıb", 20) tabirleri de bu hususun önemini ifade eder. Hiçbir ayırım yapılmadan kadın erkek bütün müminler birbirinin kardeşi kabul edilmekle beraber Resûl-i Ekrem Medine'ye hicret ettiğinde daha özel bir anlamda Mekkeli muhacirlerle Medineli ensarı birbirine kardeş yapmış (bk. MUÂHÂT), böylece göçmenlerle yerlileri kaynaştırmayı amaçlamıştır (Buhârî, "Nikâh", 7; "Şavm", 51, Müslim, "Fezâ'ilü's-şâhâbe", 203).

Sûfiler ilk dönemlerden itibaren kendi aralarında farklı gruplar oluşturmaya, birbirine kardeş gözüyle bakmaya başlamışlardır. Tasavvufun giderek tarikat şeklinde kurumsal bir yapı kazanmasıyla birlikte bu durum daha da gelişmiştir. Gazzâlî'nin kaydettiğine göre sûfiler birbirini yüzüne severek ve merhametle bak-

mayı ibadet sayıyor (*İhyâ'*, II, 159), bazan aralarında yaptıkları sohbetlere yabancıların girmesine dahi izin vermiyorlardı. Bu dönemde müridlerin birbirine hizmet etmeleri, gönül hoşluğuyla birbirinin mallarını harcamaları, ihvana karşı fedakâr ve tahammüllü olmaları, özür dilemeyi gerektirecek davranışlardan sakınmaları, sevgi ve şefkat duygularıyla dolu olmaları öğütleniyordu (Serrâc, s. 234-237; Kuşeyrî, s. 433-439, 574-580, 746, 749).

Başlangıçta daha çok "ashap" kelimesiyle ifade edilen ihvan kavramı, ilk tasavvufi eserlerde sohbet ve müridliğin âdâbına dair bölümlerde işlenmiştir. İhvan kelimesine ilk olarak Kuşeyrî'nin *er-Risâle*'sinde rastlanmaktadır (s. 746). Sûfiler, V. (XI.) yüzyıldan itibaren bugünkü mânada tarikatlar halinde örgütlenmeye başlayınca aynı tarikata veya tarikat koluna bağlı olanlara özel anlamda ve bir tasavvuf terimi olarak ihvan denilmiştir. Bütün tasavvufi zümrelerde ihvan terimine veya onunla aynı anlama gelen "ah, fetâ, derviş, pîrdaş" gibi kelimelere tesadüf edilmektedir. Tarikatlar bir kurum olarak ortaya çıkınca ihvan ve pîrdaş olan müridler arasındaki ilişkiler daha düzenli bir şekil almış, bu dönemde yazılan *Âdâbü'l-mürîdîn*, *Avârifü'l-ma'ârif* gibi eserlerde ihvanın gözetmesi gereken kurallara özel bölümler ayrılmıştır. Bu eserlerde ihvan arasındaki sevginin sırf Allah için olduğu, maddî çıkar, itibar veya şöret arzusunun söz konusu edilmeyeceği, ihvanın her zaman birbirini hayırla andıkları, karşılık beklemeden birbirlerine hizmet ettikleri, kardeşinin hatalarını görmezlikten gelip ezalarına katlandıkları, ihtiyaçlarını gidermeye çalıştıkları, daima saygılı, hoşgörülü davrandıkları, her zaman kardeşlerini haklı, kendini kusurlu bildikleri, insaflı olup insaf beklemedikleri, birbirinin sevinç ve üzüntülerini paylaştıkları, bir sıkıntıyla karşılaşanın yardımına koştukları, vefalı olmayı ve sadâkatten ayrılmamayı görev bildikleri anlatılmaktadır (Ebû Tâlib el-Mekkî, II, 442-489; Gazzâlî, II, 154-191; Şehâbeddin es-Sühreverdî, s. 423-442).

Aynı tarikatın mensupları, kendi aralarında sırf Hak rızasına dayanan samimi bir dostluğun gereklerini yerine getirmenin yanı sıra tekke düzenine, tarikat kurallarına, şeyhin öğütlerine tam anlamıyla uyar, büyüklerini baba, akranını kardeş, küçüklerini evlât olarak görürler. Şeyh baba, müridleri onun evlâtlarıdır. Şeyhin eşi anne, birbirlerinin eşleri ise hemşiredir (bacı) (Ebû'l-Mefâhir Yahyâ el-Bâharî, s. 106-127; Muhammed b. Abdullah el-Hânî,

s. 27-29). Bu samimi dostluğun hâtırası ölümden sonra da devam eder. Vefat eden mensuplarının geride bıraktığı aile fertlerini korur, onlarla da dostça ilişkiler kurarlar. Menâkıb kitaplarında ihvanın sadâkatini, vefakârlığını ve fedakârlığını gösteren pek çok örnek kaydedilmiştir.

Ahîlik'te ve fütüvvet ehli arasında da mânevî kardeşlik bağına büyük önem verilmiştir. Şehâbeddin es-Sühreverdî el-Maktûl daima Allah'ı tesbih, takdis ve zikreden tevazu ve huşû sahiplerine "ihvân-ı basîret", "kün makamı" denilen bir mertebede bulunan, iradeleriyle sûrî şeyleri icat etme gücüne sahip olanlara "ihvân-ı tecrîd", beşerî kir ve lekelerden kurtulup ruhlarını kemal halleriyle donatanlara da "ihvân-ı safâ" demektedir (*Mecmû'a*, II, 242-245). Bu son tabirin bir fel-sefeciler grubu olan İhvân-ı Safâ ile ilgisi yoktur.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Nikâh", 7, 11, 45, "Mezâlim", 3, "Şavm", 51; Müslim, "Bir", 23, 32, "Fezâ'ilü's-şâhâbe", 203; Tirmizî, "Menâkıb", 20; Hâris el-Muhâsibî, *er-Ri'âye*, Kahire 1970, s. 366-381; İbn Kuteybe, *Uyûnü'l-ahbâr* (Tavîl), III, 3, 135; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 234-237, 253, 273; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, Kahire 1961, II, 442-489; Mâveridî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, Kahire 1973, s. 162-184; Kuşeyrî, *Risâle* (Uludağ), s. 433-439, 574-580, 746, 749; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb*, s. 426; Gazzâlî, *İhyâ'*, Kahire 1939, II, 154-191; Abdülkâdir-i Geylânî, *el-Gunye li-tâlibi tarîkı'l-hâk*, Beyrut 1966, II, 148, 288; Ebû'n-Necib es-Sühreverdî, *Âdâbü'l-mürîdîn*, Tahrân 1984, s. 188; Sühreverdî el-Maktûl, *Mecmû'a-i Devvum-i Muşannefât-ı Şeyh-i İsrâk*, Tahrân 1377 hş., II, 242-245, 395; a.mlf., *Se Risâle-i eş-Şeyh-i İsrâk*, Tahrân 1397, s. 108, 173; a.mlf., *Hiikmetü'l-işrâk*, Tahrân 1397, s. 242; Şehâbeddin es-Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, Beyrut 1966, s. 423-442; Ebû'l-Mefâhir Yahyâ el-Bâharî, *Eurâdü'l-ahbâb ve fuşûşü'l-âdâb* (nşr. İrec Efşâr), Tahrân 1358 hş., s. 106-127; Muhammed b. Abdullah el-Hânî, *el-Behcetü's-seniyye*, İstanbul 1989, s. 27-29; Zekî Mübarek, *et-Taşavvufü'l-İslâmî*, Kahire 1954, II, 212-227; Seyyid Sâdık-ı Güherîrî, *Şerh-i İstılâhât-ı Taşavvuf*, Tahrân 1361, I, 115-125; Ahmed Pâketçi - Abdülemîr Selîm, "İhvân", *DMBİ*, VII, 237-242.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

İHVÂN-ı MÜSLİMİN
(الإخوان المسلمون)

Mısır'da kurulan ve bazı Ortadoğu İslâm ülkelerinde de faaliyet gösteren dinî-siyasî bir teşkilât ve hareket.

Mart 1928'de İsmâiliye'de Hasan el-Bennâ tarafından Cem'iyetü'l-ihvân-ı'l-müslimîn adıyla kuruldu. 1932'ye kadar Süveyş Kanalı bölgesindeki şehirlerde pek

çok taraftar bularak şubeler açtı. 1932'de idare merkezi Kahire'ye taşındı. Bu tarihten sonra ülke düzeyinde örgütlenmeye hız verilerek şubelerin sayısı bir yıl içinde ellinin üzerine çıkarıldı; aynı zamanda Suriye, Lübnan ve Filistin'e de temsilciler gönderilerek örgütlenmesi buralarda da sürdürüldü. Teşkilâtın kurucuları ve davetçileri şube binalarında, camilerde ve diğer toplu yerlerde halka hitap ettiler ve davalarını anlattılar. 1933'ten itibaren yıllık genel kongreler yapmaya ve bu kongrelerde strateji belirlemeye başladı. Kuruluşun onuncu yıldönümü münasebetiyle Ocak 1939'da toplanan beşinci kongrede başkan Hasan el-Bennâ teşkilâtın amacını, davetini ve faaliyetlerini açıkladı (bu konuşma *Risâletü'l-mü'temeri'l-hâmis* adıyla basılmıştır). Bu dönemde haftalık *el-İhvânü'l-müslimûn* gazetesiyse (1933-1938) *en-Nezîr* adlı dergi (1938-1939) yayımlandı.

II. Dünya Savaşı sırasında İngilizler'in yanında savaşa girilmesine karşı çıkan İhvân mensupları hükümet tarafından baskı altına alındı. Teşkilât İngilizler'in siyonist gruplarla iş birliği yaparak onları silâhlendirdiğini, sonuçta da yahudilerin Filistin topraklarını ele geçirip orada devlet kuracaklarını düşünüyordu. Bu sebeple 1940'ta İngilizler'i Mısır'dan çıkarmak ve Filistin'i kurtarmak amacıyla gizli bir mücahid ordusu oluşturmayı kararlaştırdı ve aynı yıl bu ordunun nizamnâmesi mahiyetindeki *et-Te'âlîm* risâlesini yayımladı. 1948 yılında ortaya çıkan bu silâhlı kuruluş *en-Nizâmü'l-hâs* (el-Cihâzü's-sırrî) adıyla tanınmıştır.

İhvân-ı Müslimîn'in altıncı ve sonuncu kongresi 9 Ocak 1941'de yapıldı ve bu tarihten sonra kurucu üyelerin toplantısı genel kurul kabul edildi. Bu son kongrede Mısır'ın içtimâî, iktisadî ve siyasî durumu tartışıldı, sonuçta bazı teşkilât mensuplarının parlamentoya girmek için aday olmalarına karar verildi. Bu yolla hükümetin baskı uygulaması ve yayın organlarına tedbir koyması sebebiyle sekteye uğrayan faaliyetlerin yeniden canlandırılması umuluyordu. Bu karar sonucu teşkilât ilk defa siyasî bir kuruluş olarak seçimlere katılmak için çaba gösterdi. 1942 seçimlerinde Hasan el-Bennâ ile kurucu üyelerden Abdurrahman Nâsir adaylıklarını koymak istedilerse de seçimler öncesinde hükümetle varılan anlaşma uyarınca vazgeçtiler. Buna karşılık yeni şubeler açma ve on beş günde bir *el-İhvânü'l-müslimûn* (1942-1948) gazetesini tekrar yayımlama iznini aldılar. 1944 seçimlerinde

İhvân mensubu altı kişi aday gösterildi; ancak başarılı olamadılar. II. Dünya Savaşı'ndan sonra teşkilât sosyal ve ekonomik faaliyetlere de yöneldi; çok sayıda ticarî, sınaî ve zirai şirketle yüzlerce okul ve sağlık ocağı kurdu. Eylül 1948'de düzenlenen XX. yıldönümü törenlerinde başkan Hasan el-Bennâ, İhvân-ı Müslimîn'in faaliyetleri üzerine çeşitli bilgiler vererek yirmi yıl içinde şube sayısının Mısır'da 2000'e, Sudan'da elliye ulaştığını, ayrıca Filistin, Doğu Ürdün, Suriye, Pakistan ve İran'da şubeler açıldığını belirtti.

Filistin meselesiyle de yakından ilgilenen İhvân-ı Müslimîn özellikle siyonizm tehdidine dikkat çekmeye çalıştı ve Filistin'i kurtarmak için cihad çağrısı yaptı. 15 Mayıs 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasıyla başlayan Arap-İsrail savaşında teşkilât mensupları fiilen yer aldılar. İhvân-ı Müslimîn'in yürüttüğü cihad hareketi Fransa, İngiltere ve Amerika gibi Batılı ülkelerin tepkisini çekti; bu ülkelerin Kahire'de bulunan büyük elçileri hükümetin İhvân-ı Müslimîn'i dağıtması tavsiyesinde bulundular. Mısır hükümeti bunun üzerine devlete karşı ayaklanma hazırlıkları içinde olduğu gerekçesiyle teşkilâtın dağıtılmasına ve bütün mallarına el konulmasına karar verdi (8 Aralık 1948). Bu karar sert tepkiyle karşılandı ve yirmi gün sonra Başbakan Nukrâşî Paşa İhvân mensubu bir genç tarafından öldürüldü. 12 Şubat 1949 günü ise Hasan el-Bennâ hükümetin düzenlediği bir suikasta kurban gitti. Nukrâşî Paşa'nın arkasından hükümetin başına getirilen İbrâhim Abdülhâdî, İhvân-ı Müslimîn'e karşı çok acımasız bir baskı ve işkence politikası uygulayarak altı ay içinde 4000 üyesini tutuklattı.

Ocak 1950'de Nehhâs Paşa hükümetinin kurulmasından sonra İhvân-ı Müslimîn üzerindeki baskılar yavaş yavaş hafifledi ve bundan istifadeyle *ed-Da've* adında bir derginin yayımına başlandı (30 Ocak 1951). Bu dönemde Mısır'daki en önemli konu İngiliz birliklerinin ülkeden çekilmesi idi. İhvân-ı Müslimîn tartışmalara bütün gücüyle katılarak Nehhâs Paşa'nın politikasına destek verdi. Ancak öldürülen Hasan el-Bennâ'nın yerine kimin getirileceği konusunda çekişme başladı ve teşkilât sarsıntı geçirdi; Ekim 1951'de Hasan el-Hudaybî'nin göreve başlamasıyla iç çalkantılar son buldu. Yeni başkan, Nehhâs Paşa hükümetinin 1936 tarihli İngiltere-Mısır antlaşmasını yürürlükten kaldırma yönündeki kararını destekleyerek İngilizler'e karşı cihad çağrısında bu-

lundu ve bu maksatla Kanal bölgesinde milis birimleri kurulmasında faal rol oynadı. Çok sayıda İhvân mensubu bunlara katıldı. Hür Subaylar (ed-Dubbâtü'l-ahrâr) hareketinin 23 Temmuz 1952'de iktidarı ele geçirmesinde İhvân-ı Müslimîn darbecilere destek verdi ve dört gün sonra yayımladığı bir beyannâme ile bu eylemi "mübarek hareket" olarak nitelendirdi.

İhvân-ı Müslimîn ile Hür Subaylar arasındaki ilişkiler II. Dünya Savaşı'nın başlarında kurulmuş ve savaş yıllarında gelişerek I. Arap-İsrail Savaşı'nda omuz omuza çarpışmalarına imkân hazırlamıştı. İhtilâlden sonra kurulan konseyle teşkilât arasında yakın bir ilişki vardı. Yeni hükümet bütün partileri kapattığı halde (Eylül 1952) İhvân'ın çalışmalarına siyasî bir kuruluş olmadığı gerekçesiyle izin verdi. Ancak çok geçmeden Mısır'ın yeniden inşası ve izlenecek temel politikalar konusunda darbecilerle, bir İslâm devleti arzulayan ve hükümetin İslâmî esaslara göre düzenlenmesini hedefleyen İhvân-ı Müslimîn arasında görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Nihayet İhvân-ı Müslimîn'in Nizâmü'l-hâss'ın hükümet programına alınmasını istemesi üzerine ilişkiler kopma noktasına geldi. 15 Ocak 1954 tarihinde yayımlanan bakanlar kurulu kararıyla teşkilât siyasî parti kabul edilerek kapatıldı; ayrıca kurulu düzeni yıkmaya ve İngilizler'le gizli görüşmeler yapma gibi suçlamlarda bulunularak başkanı ile birçok önde gelen mensubu tutuklandı ve aleyhinde yıpratıcı bir neşriyat başlatıldı. İhtilâl konseyindeki ihtilâfların şiddetlenmesi ve General Muhammed Necîb'in 25 Şubat 1954'te kendisinin haberi olmadan istifa ettiğinin açıklanması üzerine onu destekleyen halk İhvân-ı Müslimîn'in önderliğinde protestolara başladı ve sonunda tekrar bakanlar kuruluna ve ihtilâl konseyine başkan olarak dönmelerini sağladı. Bu olayların arkasından tutuklu bulunan teşkilâtın başkanı ile üyeleri serbest bırakıldı ve ihtilâl konseyi teşkilâta yönelik uygulamalarından dolayı özür diledi. Parlamenter sisteme geçiş ilân edilince basındaki sansür kaldırıldı ve hürriyetler geri verildi. Bütün bu gelişmeleri memnuniyetle karşılayan İhvân-ı Müslimîn, haftalık *el-İhvânü'l-müslimûn* gazetesini Mayıs 1954'te yeniden yayımlamaya başladı; ancak gazete 12. sayısından sonra tekrar kapatıldı.

26 Ekim 1954'te Cemal Abdünnâsir'a başarısız bir suikast teşebbüsünde bulunulması İhvân-ı Müslimîn'in tarihinde önemli bir dönüm noktası oluşturur. Her

ne kadar bunun bir tertip olduğu sonradan ortaya çıktıysa da suikastan sorumlu tutulan teşkilât kanun dışı ilân edildi ve binlerce mensubu tutuklandı; 4 Aralık 1954'te yedi lideri idam cezasına çarptırıldı ve bazı İslâm devletlerinin ricası üzerine başkan Hasan el-Hudeybî'nin cezası müebbet hapse çevrilmekle birlikte diğerleri idam edildi (9 Aralık 1954). Cezaevlerindeki tutuklu üyelere ağır işkenceler yapıldı; Ekim 1954'ten 1955'in başına kadar yirmi yedi kişi işkenceden ölürken Haziran 1957'de yirmi iki kişi görevlilerin üzerlerine açtığı yayım ateşinden öldü. İhvân-ı Müslimîn bu tarihten sonra faaliyetlerini yer altına kaydirdi. 1965 yılının ilk aylarında tutukluların çoğu şartlı tahliyle veya sağlık durumlarının bozulması gibi sebeplerle serbest bırakıldı. Fakat aynı yılın ağustos ayında daha geniş çaplı bir tutuklama faaliyeti başlatıldı; aralarında yüzlerce kadın ve genç kızın da bulunduğu tutukluların sayısı 20.000'i aştı. Yargılama sonunda yedi kişinin idamına, 100'den fazlasının da değişik sürelerde hapsedilmelerine karar verildi. İdam cezasına çarptırılanlardan bir kısmının cezası müebbet hapse çevrilirken *Fî Zılâlî'l-Kur'ân* adlı tefsirin müellifi Seyyid Kutub ile Yûsuf Henvâş ve Abdülfettâh İsmâîl'in cezaları 29 Ağustos 1966'da infaz edildi.

Cemal Abdünnâsir'in ölümünden (28 Eylül 1970) sonra yerine seçilen Enver Sedat, hapisteki İhvân-ı Müslimîn mensuplarını kademeli olarak serbest bıraktı ve 1970-1978 arasında barış içinde bir dönem geçirildi. 15 Ekim 1971'de serbest bırakılan Hasan el-Hudeybî'nin ölümü üzerine (8 Kasım 1973) teşkilâtın liderliği Ömer et-Tilimsânî'ye geçti. Yasal bir örgüt sayılmamasına rağmen İhvân-ı Müslimîn, eskisi gibi davet faaliyetlerine girişerek Temmuz 1976'da *ed-Da'Ve* adlı dergiyi tekrar yayımlamaya başladı. Bu dergide birçok meseleyle ilgili görüşler açıklanıyor, özellikle teşkilâtın resmen tanınması, şer'î düzene geçilmesi, Enver Sedat'ın 1979'da İsrail'le imzaladığı barış antlaşması ve İsrail'in devlet olarak tanınması Kahire'de elçilik açmasının reddedilmesi gibi konularda yayım yapıyordu. 1978-1981 döneminde İhvân-ı Müslimîn ile Mısır hükûmeti arasındaki ilişkileri İran İslâm Devrimi ve Mısır-İsrail Barış Antlaşması etkiledi. *ed-Da'Ve* dergisi 1 Eylül 1981'de hükûmet tarafından kapatıldı. Bu arada tutuklanan Ömer et-Tilimsânî, Hüsnü Mübârek iş başına geldikten sonra serbest bırakıldı (6 Ekim 1981). Onun döneminde daha çok siyasî faaliyetlere

yönelen İhvân-ı Müslimîn tek başına seçimlere katılmasına izin verilmediği için 1984 seçimlerinde yeni kurulan Vefd Partisi'yle iş birliğine gitti ve parlamentoya altı milletvekili gönderdi. Tilimsânî Mayıs 1986'da vefat etti. Tilimsânî'nin yerine getirilen Muhammed Hâmid Ebû'n-Nasr'ın Amel ve Ahrâr partilerinin şemsiyesi altında katıldığı 1987 seçiminde bu sayıyı otuz altıya çıkaran teşkilât 1990'da ise sağlıklı yapılmadığı iddiası ile seçimlere katılmadı.

İhvân-ı Müslimîn, 1990'lı yılların ortalarına gelindiğinde özellikle öğrenci ve meslek kuruluşlarındaki etkinliğiyle rejimi endişelendirecek derecede güçlendi. Ocak 1995'te teröristlerle bağlantılarının bulunduğu ileri sürülerek önde gelen liderlerinin tutuklanmasıyla birlikte teşkilâtın rejimle olan ilişkileri iyice gerildi. Kasım 1995'te Kahire'deki büroları kapatıldı ve birçok mensubu hakkında askerî mahkemede ağır cezalar içeren mahkûmiyet kararları verildi; ayrıca 29 Kasım 1995'te yapılan seçimlere katılması da engellendi. Muhammed Hâmid Ebû'n-Nasr'ın 20 Ocak 1996'da vefatının arkasından yerine Mustafa Meshûr seçildi ve alınan bir kararla başkanlık görev süresi hayat boyu olmaktan çıkarılarak tekrar seçilebilmek kaydıyla altı yıl ile sınırlandı.

Teşkilâtın çalışması ve idarî yapısı bir kuruluş yasası ve bunu açıklayan iç tüzük ile düzenlenmiştir. En yüksek organ olan Genel Şûra Meclisi, Kahire'deki üçüncü toplantısında (1935) İhvân-ı Müslimîn Nizamnamesi'ni onaylamış, bu nizamname 1945 yılında değişikliğe uğrayıp *Kânûn-ü'n-nizâmî'l-esâsî li-hey'eti'l-İhvânî'l-müslimîn el-'âmmе* adıyla yayımlanmış, daha sonra da çeşitli tarihlerde yine bazı değişiklikler geçirmiştir. Kuruluş yasasının maddelerini açıklayan iç tüzük 2 Kasım 1951 tarihinde neşredilmiştir. Kuruluş yasasında 1945 yılında yapılan değişikliğe göre teşkilâta üyelik iki kademeli olarak belirlenmiştir: Aday üye ve görevli üye. Altı aylık bir sürede üyelik liyakatini ispatlamak durumunda olan aday üyenin bu tarihten sonra bağlılık yemini etmesine ve böylece teşkilâtın görevli üyeleri arasına katılmasına izin verilir. Genel kurallara göre üyelik şartları on sekiz yaşını doldurmak, iyi hal ve güzel ahlâk sahibi olmak, İhvân düşüncesini iyice anlamak, her an verilecek görevleri yerine getirmeye hazır beklemek ve her ay aidat ödemek teşkilâta maddî katkıda bulunmaktır.

Başlıca idarî organlar şunlardır: 1. el-Mürşidü'l-âm (genel başkan). 2. Mektebü'l-

irşâdî'l-âm (genel irşad bürosu). En yüksek idarî makam olup davetin icraatını denetler, teşkilâtın siyasetine ve idaresine yön verir. 3. el-Hey'etü't-te'sîsiyye (kurucu heyet). Genel şûra meclisini oluşturur ve aynı zamanda irşad bürosunun genel meclisi sayılır. Teşkilâtın kadınlar kolunu temsil eden Firkü'l-ahavâtî'l-müslimât adındaki komisyon ilk defa 1932'de toplanmış ve 26 Nisan 1933 tarihinde iç tüzüğünü yayımlamıştır. 1948 yılında kapatılmadan önce elli şubede kayıtlı 5000 üyesi bulunuyordu; 1954 yılında ise şubelerinin sayısı 250'yi aştı. 1951'de kadınlar kolu için yeni bir tüzük yayımlanarak eğitim, sağlık ve diğer sosyal faaliyetlere kadınların daha aktif biçimde katılmaları sağlandı. Mektebetü'l-irşâdî'l-âmm'e kadınlar kolu dışında öğrenciler, işçiler, çiftçiler, İslâm âlemiyle iletişim bölümleriyle malî işler komisyonu ve siyasî komisyon bağlıdır.

Teşkilâtın Mısır'daki ve diğer ülkelerdeki idarî yapısı birbirinden bağımsız olarak gelişmekle birlikte Mısır dışındaki İhvân'ın en yüksek yöneticisine "el-murâkıbü'l-âm" denilmekte ve bu da onun hiyerarşik olarak el-mürşidü'l-âmdan daha alt bir kademede olduğu intibahı uyandırmaktadır.

İhvân-ı Müslimîn siyasî, ilmî, sportif, kültürel ve sosyal alanlarda faaliyet gösteren çok yönlü bir teşkilât olarak gelişmiştir. İçeride idarenin ıslahını, dışarıda İslâm ülkelerinin diğer ülkelerle olan mevcut ilişkilerinin düzenlenmesini savunmuştur. Kurucusu Hasan el-Bennâ'nın benimsediği toplumu ve devleti ıslah metodu kapsayıcı olmak özelliği ile temayüz etmiştir. İslah programlarının fert, aile, toplum, devlet ve bütün bir beşeriyeti içine almasına önem verilmiştir.

1928-1938 yılları arasındaki ilk on yılda İhvân-ı Müslimîn bütün faaliyetlerini dersler, konferanslar, hutbeler ve törenler vasıtasıyla ideolojisini tanıtmak ve toplum arasında yaymak konusunda yoğunlaştırmıştır. Bu maksatla seyahatler ve kamplar düzenlenmiş, risâle ve gazeteler yayımlanmıştır. Teşkilâtın çıkardığı günlük, haftalık ve aylık yayınlardan en önemlileri resmî organ olan ve çeşitli dönemlerde günlük, haftalık ve on beş günlük olarak yayımlanan *el-İhvânü'l-müslimîn* gazetesi ve aynı adı taşıyan dergi ile *eş-Şihâb*, *el-Keşkûl*, *et-Te'âruf*, *eş-Şu'â*, *en-Nezîr*, *el-Mebâhiş*, *ed-Da'Ve*, *Menzilü'l-vahiy*, *Minberü's-Sark*, *el-Müslimîn* ve *el-Menâr* dergileriydi.

İhvân-ı Müslimîn aynı zamanda iktisadî, içtimai ve siyasî alanlardaki faaliyetlerle de önem vermiş. Eğitim alanında İslâm kültürünün öğretildiği en önemli merkezlerden olan Ezher'in islah edilmesini, okullarda ve üniversitelerdeki ders programlarının yeniden düzenlenmesini önermiştir. Bu arada anayasayı ve parlamenter sistemi bazı şehirlerle kabul ettiğini açıklayarak ümmeti bölmekte olan partiliğin ve bütün siyasî partilerin kaldırılmasını savunmuş, yabancıların kültürel, siyasî ve ekonomik baskılarından kurtulmak yolunda çaba harcamıştır. Ayrıca bütün Arap ve İslâm ülkelerinin tam bağımsızlığa kavuşması ve başka ülkelerde yaşayan müslümanlara azınlık haklarının tanınması için çalışmıştır. Filistin'de İngiliz manda yönetimine karşı sürdürülen mücadeleye destek olan İhvân-ı Müslimîn, 1937 yılında İngiltere tarafından teklif edilen Filistin'in taksim tezini reddetmiştir. Diğer taraftan İslâm dünyasının meseleleriyle de yakından ilgilenmiş, Mısır dışındaki müslümanların meselelerine eğilip onlara çeşitli konularda destek vermiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İshak Mûsâ el-Hüseynî, *el-İhvânü'l-müslimîn: Kübra'l-harekâti'l-İslâmiyyeti'l-hadişe*, Beyrut 1952; Christina P. Harris, *Nationalism and Revolution in Egypt: the Role of the Muslim Brotherhood*, London 1964; Muhammed Şevki Zeki, *el-İhvânü'l-müslimîn ve'l-müctema'u'l-Mısrî*, Kahire 1980; Kâmil eş-Şerîf, *el-İhvânü'l-müslimîn fi harbi Filistin*, Mansûre 1984; Muhammed Fethî Ali Şaîr, *Vesâ'ilü'l-i'lâmi'l-matbû'a fi da'veti'l-İhvânî'l-müslimîn*, Cidde 1405/1985; Ferid Abdülhâlik, *el-İhvânü'l-müslimîn fi'l-mizân*'l-hâk, Kahire 1408/1987; Zekeriyâ Süleyman Beyyûmî, *el-İhvânü'l-müslimîn beyne 'Abdünnâsir ve's-Sâdât (1952-1981)*, Kahire 1408/1987; Muhammed Hâmid Ebû'n-Nasr, *Hâkikatü'l-hilâf beyne İhvânî'l-müslimîn ve 'Abdünnâsir*, Kahire 1408/1988; Ahmed Abdülmeccid, *el-İhvân ve 'Abdünnâsir*, Kahire 1991; İbrâhim el-Beyyûmî Gânîm, *el-Fikrû's-siyâsi li'l-İmâm Hasan el-Bennâ*, Kahire 1412/1992; Hasan el-Bennâ, *Mecmû'atü resâ'il-l'imâmî's-şehîd Hasan el-Bennâ*, Beyrut 1412/1992; M. Deeb, "Continuity in Modern Egyptian History: The Wafd and the Muslim Brothers", *Problems of the Modern Middle East in Historical Perspective* (ed. J. P. Spagnolo), Oxford 1992, s. 49-61; Hâle Mustafa, *el-İslâmü's-siyâsi fi Mısr: min hareketi'l-islâh ilâ cemâ'ati'l-ıunf*, Kahire 1412/1992, s. 75-130; Hişam Mübârek, *İrhâbiyyûn kâdimûn: Dirâse mukârene beyne mevkîfi'l-İhvânî'l-müslimîn ve cemâ'ati'l-cihâd min kazıyyeti'l-ıunf (1928-1994)*, Kahire 1995; Abbas Hâmeyâr, *İrân ve'l-İhvânü'l-müslimîn* (trc. Abdülemîr es-Sâidî), Beyrut 1997; Z. Kaplinsky, "The Muslim Brotherhood", *Middle Eastern Affairs*, V/12, New York 1954, s. 377-384; Aly Abd al-Monein Said - M. W. Wenner, "Modern Islamic Reform Movements: The Muslim Brotherhood in Contemporary Egypt", *MEJ*,

XXXVI/3 (1982), s. 336-361; Uri M. Kupferschmidt, "The Muslim Brothers and the Egyptian Village", *AAS*, XVI/1, Jerusalem 1982, s. 157-170; G. Delanoue, "İkhvân al-Muslîmîn", *EP* (İng.), III, 1068-1071; Denis J. Sullivan, "Muslim Brotherhood in Egypt", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World*, New York 1994, III, 187-191.

İBRÂHİM BEYYÛMÎ GÂNİM

Mısır Dışındaki İhvân-ı Müslimîn Hareketi. İhvân-ı Müslimîn 1930'lu yılların ortalarından itibaren Mısır dışında Suriye, Sudan, Ürdün, Küveyt, Yemen, Pakistan, Kuzey ve Orta Afrika ile Avrupa'nın bazı ülkelerinde şube açtığı gibi buralarda farklı isimler altında çeşitli örgütlerin ortaya çıkmasında da büyük bir rol oynamıştır.

Suriye. Fransız işgali altındaki Suriye'de ilk şubesini 1937'de açan teşkilâtın burada güçlenmesinde ve yayılmasında etkili olan kişi Mustafa es-Sibâî'dir. Kahire'de öğrenciliği sırasında Hasan el-Bennâ ile tanışan Sibâî, Suriye'ye döndükten sonra 1945-1946 yıllarında önceden mevcut olan bazı cemiyetleri İhvân-ı Müslimîn çatısı altında topladı; kendisi de el-murâkibü'l-âm seçildi. Fransa'nın 1946'da askerlerini çekmek zorunda kalmasından sonra ortaya çıkan yönetim krizi sırasında aktif rol oynayan teşkilât, 1947 yılında yapılan seçimlere katılarak halktan büyük destek gördü. 1948'de Araplar'ın Filistin'de yenilgiye uğramasından sonra Batı ile ortak çalışmalar yapılmasına karşı çıkan İhvân-ı Müslimîn şehirlerdeki gücünü arttırdı.

Suriye'de üst üste darbelerin yapıldığı yıl olan 1949'da teşkilâtın üzerindeki baskıların artması üzerine İhvân-ı Müslimîn, siyasî faaliyetlerini devam ettirebilmek amacıyla diğer bazı organizasyonlarla birlikte el-Cebhetü'l-İştirâkiyyetü'l-İslâmiyye'yi kurdu. Bu dönemde Suriye İhvânında hâkim olan İslâm sosyalizmi fikrini Mustafa es-Sibâî 1959 yılında *İştirâkiyyetü'l-İslâm* başlığı altında kitaplaştırdı. 1954'te İhvân-ı Müslimîn'in Mısır'da yasaklanmasından sonra Suriye şubesi siyasî faaliyetlerini durdurarak daha çok eğitime yöneldi. Bu arada Suriye, Irak, Ürdün ve Sudan şubelerinin temsilcileri Şam'da bir araya gelerek Hür Sübaylar'a karşı hükümetler ve halk nezdinde bir kampanya başlatma kararı aldılar. 1957 yılında Mustafa es-Sibâî hastalığı sebebiyle yerini İsmâ el-Attâr'a bıraktı. Suriye'nin 1958'de iktidardaki Baas Partisi'nin gayretleri sonucu Mısır ile birleşmesi, her iki devlet-

te de siyasî partilerin ve onların yanı sıra İhvân teşkilâtının kapanmasını beraberinde getirdi. Bu yüzden 1961 yılında Suriye'nin Mısır'dan ayrılmasını destekleyenlerin başında İhvân-ı Müslimîn mensupları geldi ve bu süreçten sonra tekrar açılarak siyasî faaliyetlerine hız verdi; 1962'de seçimlere katılıp parlamentoda on sandalye kazandı.

Baas Partisi'nin yeniden iktidara gelmesinden (1963) sonra teşkilâtle rejim arasında günümüze (2000) kadar süren bir sürtüşme başladı ve rejimin laik politikasını eleştiren teşkilât diğer partiler gibi kapatılırken lideri İsmâ el-Attâr sürgüne gönderildi. 1967 İsrail yenilgisinin ardından Suriye İhvân-ı Müslimîn'i kendi içinde rejimle olan ilişkiler konusunda fikir ayrılığına düşürdü. İsmâ el-Attâr'ı destekleyen Şam grubu rejime karşı ılımlı bir davranış sergilenmesini isterken Mervân Hadîd'in etrafında oluşan grup, Baas rejimine karşı silâhlı bir cihad faaliyetinin başlatılması gerektiğini savundu. Bu fikir ayrılığından çıkan bunalım 1970 yılında bölünmeyle sonuçlandı. 1970'te iktidarı ele geçiren Hâfız Es'ad'ın din karşısı bir politika uygulaması rejimin Şam grubuyla ilişkilerinin bozulması sonucunu doğurdu. İhvân-ı Müslimîn 1973 anayasasında devletin "demokratik, halkçı ve sosyalist" şeklinde tanımlanmasına karşı çıkarak metne devletin dininin İslâm olduğuna dair bir madde eklenmesi gerektiğini savundu; bunu geniş halk kitlelerinin katıldığı boykotlar takip etti. Es'ad'ın politikalarında bazı değişikliklere gitmesinden ve 1973'teki savaş ortamından dolayı teşkilâtın rejime karşı faaliyetlerinde bir yumuşama görüldüğü de bu durum uzun sürmedi ve Adnân Sa'deddin'in 1975'te el-murâkibü'l-âm seçilmesinden sonra ilişkiler tekrar bozuldu. Es'ad'ın Haziran 1976'da Lübnan'daki iç savaşta müslüman gruplara karşı Mârûnîler'in yanında yer alması hem Suriye halkının hem de teşkilâtın tepkisine yol açtı ve Es'ad Mârûnîler'in, İsraililer'in, Amerikalılar'ın ajanı olmakla suçlandı. Suriye'nin Lübnan'daki iç savaşa karışmasının ardından İhvân-ı Müslimîn de Es'ad rejimine karşı cihad açıp asker ve polisleri saldırı başlattı. 1980 başından itibaren bunları büyük çaplı gösteriler ve grevler takip etti. Es'ad rejiminin teşkilâtın faaliyetlerine son vermek amacıyla aldığı sert tedbirler örgütün Suriye'deki etkisini azaltmadığı gibi aksine halkın ve sivil kuruluşların ona olan desteğini arttırdı. Bunun üzerine 7 Haziran 1980'de çıkarılan 49 sayılı kanun-